Ivo Žajdela

Plemiška rodbina Valvasor

Založba ZRC SAZU je izdala prvovrstno zgodovinopisno knjigo Valvasorji. Med vzponom, Slavo in zatonom, ki jo je napisal zgodovinar dr. Boris Golec. V obsežni raziskavi o polihistorjevi rodbini je osvetlil vzpone, padce, tegobe in uspehe posameznikov ter plemiške družbe.

Zgodovinar dr. Boris Golec že dalj časa velja za enega naših najbolj raziskovalno prodornih zgodovinarjev. Velja za vrhunskega strokovnjaka za zgodnjenovoveško in novejšo zgodovino slovenskega prostora. Čeprav je raziskal in objavil vrsto tem iz naše preteklosti, je najbolj znan po izjemno poglobljenem raziskovanju rodbine našega velikega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693). Do zdaj je daljše prispevke o rodbini Valvasor objavljal v različnih zgodovinskih publikacijah, zdaj pa je v eni knjigi združil vsa svoja res osupljiva odkritja.

Ena od izumrlih rodbin

V knjigi *Valvasorji. Med vzponom, Slavo in zatonom* (zbirka *Thesaurus memoriae*; Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU) o kranjski plemiški rodbini Valvasor v obdobju od 16. do prve polovice 19. stoletja zgodovinar dr. Boris Golec le za spoznanje podrobneje obravnava življenje in delo polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja kakor življenjske poti drugih rodbinskih članov. Prednostni namen obsežne raziskave o polihistorjevi rodbini je namreč bil osvetliti vzpone, padce, tegobe in uspehe posameznikov in plemiške družbe slovenskega prostora. Družbe, ki jo družijo genealoške vezi, pripete na skupno rodovno deblo, katerega začetnik je bil severnoitalijanski priseljenec, anonimni služabnik Hieronim Valvasor (Vavisor). Njegov neobičajni vzpon med zemljiške gospode in plemiče je podobno presenetljiva zgodba, kot bo nenavaden raziskovalni duh Hieronimovega vnuka Janeza Vajkarda stoletje pozneje in po dveh stoletjih nagel upad biološke moči tedaj že razvejene rodbine. Valvasorji so danes eden od izumrlih plemiških rodov, ki je v svojem času na Kranjskem nekaj pomenil, čeprav ni spadal med starejše, tiste z najvišjim naslovom, najbogatejše in najvplivnejše. Njegove rodbinske veje so bile različno uspešne in ugledne, posamezniki pa so sestavljali pisano paleto od veljakov in drugače izstopajočih prek povprečnih plemiških ljudi svojega časa do takšnih, ki so prestopili prag družbenih norm.

Valvasorjev portret v Narodnem muzeju Slovenije

Kljub vsej veljavi in pomenu nekaterih rodbinskih članov v javnem življenju Kranjske v 17. in prvi polovici 18. stoletja bi ta rodbina postala samo ena od izumrlih plemiških rodbin iz osrednje slovenske dežele, če se ne bi visoko nad vsemi Valvasorji dvigalo ime polihistorja Janeza Vajkarda. Samo z njim in posebej zaradi njegove monumentalne *Slave vojvodine Kranjske* (1689) se je njegov rod trajno zapisal v zgodovino dežele in širšega prostora, tako da ima Valvasorjevo rodbinsko ime danes posebno težo. Slava je našla svoje mesto tudi v podnaslovu knjige *Med vzponom, Slavo in zatonom*, na sredi med vzponom in zatonom rodbine.

Rodoslovno-socialna študija

Znanstvena monografija, ki jo je po skorajda desetletju intenzivnega raziskovanja napisal dr. Boris Golec, je izjemno podatkovno natančna rodoslovno-socialna študija rodbine Valvasor od naselitve na Kranjskem sredi 16. stoletja do smrti zadnje družinske članice leta 1839. Izziv, ki si ga je avtor zastavil, ni bil ne preprost ne kratkoroden. Najznamenitejši član rodbine polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) zagotovo spada med najpomembnejše osebnosti slovenske zgodovine, zato so kakršne koli raziskave in posledično dognanja v zvezi z njim ali njegovo rodbino vedno deležni precejšnjega zanimanja tako strokovne kot laične javnosti.

Arhiv rodbine ali posameznih družinskih članov se ni ohranil, na voljo so le fragmenti in kopica gradiva drugih provenienc, razkropljenega po številnih fondih in zbirkah domačih in tujih arhivov. Manko provenienčnega arhivskega gradiva tako zahteva natančno poznavanje ohranjenih virov, delovanja tedanjih ustanov ter značilnosti obdobja in prostora, v katerem je rodbina živela, prav tako sta neizogibna tudi obvladanje in uporaba različnih metod in tehnik raziskovalnega dela.

Deset let raziskav

Avtor je tudi v tem primeru pokazal lastnost, ki mu jo verjetno zavida marsikateri stanovski kolega, in to je sposobnost pretvorbe suhoparnih in fragmentarno ohranjenih arhivskih podatkov v tekoče, zanimivo in ponekod razburljivo branje, ki da bralcu občutek zadoščenosti oziroma zadostnega vedenja tako o posameznih članih kot o celotni rodbini Valvasor.

Knjiga je plod avtorjevih večletnih sistematičnih raziskav rodu Valvasorjev in predstavlja pomembno nadgradnjo dosedanjih spoznanj o njem. Pred nami je njegova celovita podoba – kolikor jo je zgodovinarju mogoče iztrgati preteklemu času – ne le v genealoškem, marveč tudi v socialnem, ekonomskem in duhovnem pogledu. Rod sicer ne bi bil nič izjemnega, ko ne bi iz njega izšel tako evropsko pomemben opisovalec svoje ožje domovine, kot je bil Janez Vajkard Valvasor. Knjiga prinaša vrsto presenetljivih podatkov, ki jih pretekli raziskovalci, zlasti glavna dva, Peter pl. Radics in Branko Reisp, niso opazili ali odkrili. Dragoceni so biogrami vseh Valvasorjev ob koncu, ki kažejo, kako se je družina nekaj časa vzpenjala, nato pa utonila v času, kar je doletelo veliko večino njej enakih (iz recenzije dr. Maje Žvanut).

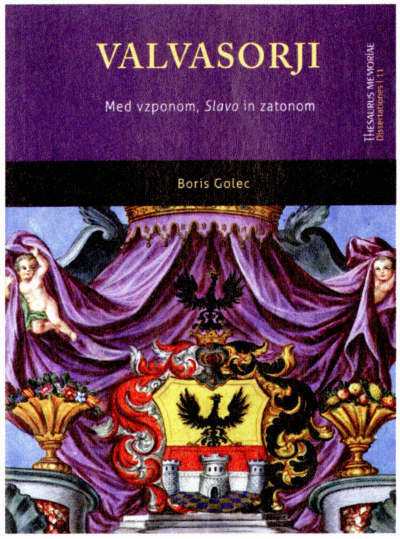
Polihistor Valvasor

Plemiška rodbina, iz katere je izšel polihistor Janez Vajkard Valvasor, osrednja znanstvena in pomembna književna osebnost 17. stoletja na Kranjskem, je v slovenskih deželah živela razmeroma kratko dobo, od druge polovice 16. stoletja do ugasnitve rodbinskega imena dobri dve stoletji pozneje, ko je leta 1795 umrl njen zadnji moški član. Zaradi polihistorjevega imena in pomena je Valvasorjev rod vzbujal pozornost že dolgo, vendar je poglobljena in celovita obravnava rodbine Valvasor ostala doslej le pri poskusih.

Prvo rodovno deblo Valvasorjev, skopo in z več napakami, je izdelal že polihistorjev starejši sodobnik Janez Ludvik Schönleben in ga najdemo v njegovih rokopisnih genealogijah nekaterih kranjskih plemiških rodov (1674). Popoln rodovnik, na katerem naj bi bili vsi rodbinski člani, vendar brez potomcev tistih dveh, ki sta se iz dežele izselila, je Janez Vajkard objavil poldrugo desetletje pozneje v IX. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689). A kot se je izkazalo, ga je na več mestih očistil, tako da je izpustil neplemiške zakonce družinskih članov, več osebam pa pripisal višji plemiški naslov, kot jim je dejansko pripadal. Kljub pomanjkljivostim in olepšavam je polihistorjevo rodovno deblo zelo pomemben vir in edini o obstoju mnogih zgodaj umrlih članov rodbine. Žal je glavnina oseb – izjema je polihistorjeva sekundarna družina – navedenih brez vsake časovne dimenzije, le križci povedo, kdo je bil leta 1689 že pokojni.

Golčevi predhodniki

Naslednjih dvesto let po izidu *Slave* glede prikazov Valvasorjevega rodu ni prineslo opaznejših premikov, saj so Valvasorji prav v času razcveta neznanstvene plemiške genealogije doživeli svoj zaton in konec. Tako je do devetdesetih let 19. stoletja nastalo o njihovi rodbini le nekaj krajših genealoških zapisov. Bežno so jo obravnavali tudi pregledi plemiških rodbin, s katerimi so bili Valvasorji tako ali drugače sorodstveno povezani. Šele od konca 19. stoletja smo znova dobili zaokrožene rodoslovne prikaze, in sicer štiri. Prvi, ki ga je leta 1894 objavil Johann Baptist Witting, temelji v glavnem na starejših rodoslovnih virih. Kaže, da je avtor dobil mlajše podatke od Petra pl. Radicsa, ki se je v istem času pri preučevanju Valvasorja intenzivno loteval vseh vrst virov, med njimi posebej cerkvenih matičnih knjig. Žal je Radicsev rodovnik rodbine Valvasor, objavljen leta 1910 v monografiji o polihistorju, precej površen in nepopoln, saj avtor zaradi starosti ni imel moči, da bi zbrano gradivo natančno analiziral. Branko Reisp, vodilni poznavalec in preučevalec Valvasorja v drugi polovici 20. in v začetku 21. stoletja, je v zvezi s polihistorjevim rodom le izjemoma posegal po primarnih virih. Tako je v dveh rodoslovnih prikazih – v Slovenskem biografskem leksikonu (1982) in v monografiji o Janezu Vajkardu (1983) – v faktografskem pogledu v glavnem le povzel ugotovitve predhodnikov. Njegovi obravnavi se od starejših dveh, Wittingove in Radicseve, bistveno razlikujeta tudi po tem, da ne gre za popoln rodoslovni prikaz, ampak vključujeta le pomembne člane rodbine. Doslej najpopolnejši genealoški pregled Valvasorjev je tako še vedno tisti, ki ga je leta 1910 objavil Radics.

Celovita podoba rodbine

Sistematično raziskovanje Borisa Golca od leta 2006 dalje je z veliko truda in nekaj sreče prineslo knjigo o Valvasorjih od naselitve na Kranjskem (pred letom 1581) do smrti zadnje družinske članice (1839), ki se je še rodila kot baronica Valvasor (ta sicer že zunaj kranjske dežele, kjer je preživela tudi skoraj vse svoje življenje).

Golec je v knjigi skušal podati karseda celovito podobo Valvasorjeve rodbine v genealoškem kakor tudi v socialnem, gospodarskem in duhovnem pogledu. »Ker je glavnina izsledkov objavljena prvič, zahtevajo obsežnejšo utemeljitev in podkrepitev z viri,« pojasnjuje avtor. »Ponekod je zato na škodo sintetičnosti in bralcu prijaznega pristopa v ospredju metodologija dela, zlasti v opombah. Odločitev za to je dozorela ob dejstvu, da sem se lahko le deloma oprl na svoje dosedanje objave, želel pa sem, da bi bila vsa spoznanja podana na enem mestu.«

Delo v genealoškem pogledu nikoli ne bo popolno, saj zlasti za mnoge zgodaj umrle Valvasorje in za nekatere odseljene nimamo zadostnih virov, ampak kvečjemu indice o njihovi usodi. Nazadnje sicer samo za peščico oseb s priimkom Valvasor ni bilo mogoče z gotovostjo potrditi, kdo so bili njihovi starši oziroma kam na rodovnem deblu sami sodijo, če sploh kam. Ker pa gre za malo pomembne ljudi, praviloma znane iz ene same omembe, vrzeli le malo vplivajo na končno podobo rodbine.

Nabor in struktura razpoložljivih virov o Valvasorjevi rodbini sta specifična v tem pogledu, da za nobeno rodbinsko vejo ni ostal arhiv, ampak kvečjemu njegovi fragmenti v arhivih poznejših lastnikov gradov in dvorcev, ki so bili nekoč Valvasorjevi. Na posamezne člane rodbine se nanašajo tudi dokumenti, raztreseni po drugih plemiških oziroma graščinskih arhivih. Zelo pomemben vir podatkov o sorodstvenih povezavah in poslovnih zadevah ter še posebej o materialnem in duhovnem okolju predstavljajo oporoke in zapuščinski inventarji, po večini shranjeni v ustreznih

arhivskih zbirkah in sodnih fondih. Za starejše generacije in zlasti za zakonce rodbinskih članov so nepogrešljive plemiške genealogije, nastale v razponu od 17. do 20. stoletja.

Skrivnostna grobnica

Cerkvene matične knjige se kot zanesljiv primarni vir pridružijo razmeroma pozno, saj vanje v 17. in deloma še v 18. stoletju niso vpisali krsta, poroke in pokopa prenekatere plemiške osebe. Samo za ponazoritev: od 24 otrok polihistorjevega očeta Jerneja Valvasorja je avtor našel v krstnih maticah samo tri, med njimi kot prvega prav Janeza Vajkarda; vpis njegovega krsta 28. maja 1641 je sploh najzgodnejši tovrstni zapis o rojstvu katerega od rodbinskih članov. Tako kot še za marsikoga drugega ne izvemo za dan polihistorjevega rojstva, temveč samo za datum krsta. Večine zgodaj umrlih Valvasorjev prav zaradi pomanjkljivih ali izgubljenih matičnih knjig ne pozna noben drug vir razen rodovnega debla v *Slavi vojvodine Kranjske*. Za marsikaterega člana rodbine ni bilo mogoče ugotoviti, kdaj natanko je preminil in kje. Tako tudi ne za mnoge od tistih, ki so jih pokopali v rodbinsko grobnico pri Valvasorjevem »matičnem gradu« Medija pod Trojanami, čeprav so umrli že v času, iz katerega obstaja sklenjena vrsta mrliških matičnih knjig župnije Vače (od leta 1687 dalje). V grobnici naj bi bilo pokopanih več kot 40 odraslih in otrok, a jih je v mrliških knjigah znatno manj, le 18, saj medijskih pokopov v določenih obdobjih sploh niso vpisovali oziroma so jih nedosledno.

Z Valvasorjevim rodom, kot ga Boris Golec obravnava v knjigi, so mišljene vse osebe, ki so prišle na svet s tem priimkom, začenši s polihistorjevim dedom Hieronimom Valvasorjem, priseljencem iz severne Italije. Prav tako so upoštevani vsi njihovi zakonski partnerji, ne pa potomci omoženih hčerk, ki se jih je le dotaknil. Tako je iz obravnave izvzel tudi potomstvo polihistorja Janeza Vajkarda od druge generacije dalje, saj se je nadaljevalo samo po dveh hčerkah, po najmlajši vse do danes. V Valvasorjevem rodu se je skupno zvrstilo sedem generacij, pri čemer je edina predstavnica zadnje generacije živela vsega dva tedna (1761).

Vzpon in zaton

Valvasorji so danes eden od izumrlih plemiških rodov, ki je v svojem času na Kranjskem nekaj pomenil, čeprav ni spadal med starejše, tiste z najvišjim naslovom, najbogatejše in najvplivnejše. Plemiška rodbina Valvasor je konec 16. stoletja nastala na nenavaden način in obstala le dobri dve stoletji. Prvih sto let je predvsem ustvarjala in kopičila ter manj izgubljala. Njen ugled, vpliv, premoženje in moč so dosegli vrhunec proti koncu 17. stoletja, v času, ko je nastala *Slava vojvodine Kranjske* (1689), delo Janeza Vajkarda, zaradi katerega so Valvasorji sploh obstali v kolektivnem spominu. 18. stoletje jim na splošno ni bilo

Medija, cerkev in grad pred partizanskim uničenjem

Medija, levo vhod v cerkev, kjer so bili pokopani številni Valvasorji, desno ruševine njihovega gradu, ki so ga med revolucijo uničili partizani

več posebej naklonjeno. Od drugega desetletja dalje so le še ohranjali oziroma izgubljali gmotno podlago in družbeno veljavo, v istem času pa je začela naglo pešati tudi njihova reprodukcijska moč. Tako kot je bil leta 1581 nepričakovan družbeni vzpon začetnika rodu Hieronima, je prišla nenadno tudi napoved zatona rodbine, ko je leta 1761 v samo nekaj mesecih postalo jasno, da je rodbinsko ime Valvasor neizogibno zapisano koncu.

Na koncu je avtor dodal izčrpen leksikon članov rodbine Valvasor. Naj posebej poudarimo, da v knjigi veliko izvemo o načinu življenja v času od 16. stoletja naprej, o gradovih in še o marsičem. Knjiga dr. Borisa Golca se bere zelo tekoče in je opremljena s številnimi fotografijami. ×

Valvasorjev kip v Krškem